

Martyrologij srijemsko-pannonske metropolije.

Piše: Dr. Svetozar Rifić.

(Nastavak.)*

12. Rimski martyrologij na 27. ožujka bilježi: Drziparae in Pannonia s. Alexandri militis, qui sub Maximiano imperatore post multos pro Christo agones superatos, multaue miracula edita, martyrium capitis abscissione complevit. Eodem die sanctorum Phileti senatoris, Lydiae uxoris et filiorum Macedonis et Theoprepidis, itemque Amphilochii ducis et Cronidae Commentariensis, qui pro Christi confessione caesi sunt.

Zaveden ovim podacima djakovački proprium od 1885. ima na 29. ožujka officij: Ss. Phileti senatoris, Lydiae uxoris, ac filiorum Macedonis et Theoprepidis Mm. sirmien., a na 30. Ss. Amphilocii ducis et Chronidae Commentarien., Mm. Sirmien. — Alexandra izostavlja, jer je i auktoru ovoga proprija bilo jasno, da Drzipara nije bila u Pannoniji ni u granicama srijemsko-pannonske metropolije. Nu po svemu sudeći ni Philet, a ni vojvoda Amphilocij skupa sa drugovima ne smiju se pribrojiti syrmijskim mučenicima.

Progijmo pitanje per partes.

U martyrologijima imademo dva mučenika Alexandra, koja bi amo mogla doći u račun. Prvi se svetkuje na 27. ožujka. Spominje ga jedini Usuardo ovoga dana: In Pannonia s. Alexandri martyr, nu kada je bio mučen, ni on ne zna. U ostalim zapadnim martyrologijima, a tako u istočnim katalozima u opće ovom „pannonskom“ mučeniku ni traga. Odakle ga je Usuardus uzeo, već Sollieru nije bilo

* Vidi „Bog. Smotru“ godište II. str. 353. i sl.

jasno (od njega potječe ono izdanje Usuard. u AA. SS. Junii VI.—VII. 1715. 1717. god.), a ne možemo toga ni danas jošte rastumačiti. Drugi Aleksandar mučenik poginuo je pod carem Maximijanom u Drzipari. Ovoga ne pozna ni jedan zapadni ni stariji ni mlagji martyrologij, ali ga spominju svi istočni, nu ne na 27. ožujka, nego na 13. svibnja. Tako *Mnologium graecum* cara Basilija (ed. c. p. 96.), *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus* o. Martinova (I. c. p. 127.), a isto i *Měsjacoslov* metropolitae Sergija (o. c. I. 141; II. 180.). Imademo pače i njegova acta, koja su istina iskićena, ali pretpostavljaju historijsku podlogu. (Bollandiste na 13. svibnja, Maji III. ed. 1680. 193—201).⁶³

Baronij u rimskom martyrologiju scijeneći, da je Drzipara u Pannoniji, poistovetio je Usuardova Alexandra sa istoimenim mučenikom istočnih katalogâ, nu s kojim je on to pravom učinio, primijetili su već i Bollandiste (AA. SS. Mart. III. p. 961.): *Drysipara... non magis Pannoniae adscribenda, quam nostra Antverpia, in qua haec scribimus, sit Hispaniae, Italiae, aut ipsi Pannoniae inserenda.* — Drzipara naime bijaše biskupsko mjesto u Thraciji, izmegju Drinopolja i Mramorskoga mora, a pripadala je na glasovitu metropoliju, eksaršiju u Herakleji. Danas je onamo mjesto: Karištiran.

Bollandiste razlikuju dva mučenika Alexandra. Prvoga stavljaju u Pannoniju, na 27. ožujka (AA. SS. Mart. III. p. 690.), a drugoga u Drziparu, u Thraciju 13. svibnja (AA. SS. Maj. III. I. c.).

Farlati (II. p. 444. i 445.) razdvaja takogje jednoga od drugoga, ali da pri tom pannonskoga ipak miješa sa drziparskim, vidi se, što i njemu mučeništvo stavlja u doba cara Maximijana. Nu već rekosmo, da jedini naš izvor za pannonskoga Alexandra: Usuardus ništa ne spominje, kada je, u koje doba je on mučen. Farlati je dakle morao taj podatak uzeti od thračkoga istoimenoga mučenika. — Drugim riječima i Bollandiste i Farlati prihvaćaju historijsku eksisenciju Aleksandra, mučenika u Pannoniji.

⁶³ Po actima ovaj bi Aleksandar bio Rimljanin. Sama acta doprla su do nas u dvije recenzije. Imamo ih u grčkom izvorniku: "*Ἀθληταὶ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀλεξάνδρου τοῦ Ῥωμαίου* (Boll. Maj. III. app. 15*.16*), a u latinštini osim kod Bollandista I. c., takogje i kod Surius-a, ed. 1618. V. 182—7., te kod Lipomana, VII. 165. v. — 171. v.

Nu meni ova njihova tvrdnja nipošto nije sigurna. Na svjedočanstvu naime jednoga jedinoga izvora: Usuarda, iz IX. vijeka, ne možemo izgraditi historičnost jedne osobe iz IV. vijeka, pak ću ja sve dotle ostati skeptičan prema existenciji ovoga svetitelja, dokle se ne konstruiše veruga svjedočanstva, koja bi sezala u ranije doba. A lako je i to moguće, da je već Usuardus ovoga drziparskoga mučenika iz kojega grčkoga izvora preuzeo u svoj martyrologij i nevjest geograf postavio ga u Pannoniju.

Coleti (*Illyricum Sacrum*, VIII. p. 297.), a tako ni biskup Szörényi ne ubrajaju u pannonski martyrologij nikakvoga mučenika Aleksandra. Držeći se rimskoga martyrologija, očita im bila njegova bludnja, da Drzipara nije spadala u Pannoniju. S istoga razloga, kako na početku rekosmo, nema Aleksandra ni u djakovačkom propriu. Prema ovome razlaganju nije ga ni u buduće uvesti; jer je premalo zajamčen — ako ga je pako poistovetiti sa thračkim mučenikom, eo ipso ne spada onamo.

Nu po sadašnjem poznavanju stvari nijesu ni sv. Philet, ni žena mu Lydija, a tako ni sv. Amphylocij ni Chronida mučenici syrmijski.

Zapadni martyrologiji ne znadu uopće ništa za ove mučenike. Sam Baronij priznaje u opasci (ed. Rosweyde 1613. d. c.), da ih je preuzeo od istočnih izvora. I u istinu imade ih: Basilijev *Menologium graecum* na 27. ožujka (l. c. p. 29.): *Ἀθληταί τῶν ἁγίων Μαρτύρων Φιλητοῦ συγκλητικοῦ καὶ τῶν τέκνων*. O. Martinov u svom „*Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*“ (l. c.) spominje ih u tri puta: 23., 27. i 28. ožujka, a Sergij samo na 23. (u *Měsjacoslovu* I. 83.). U minejama i synaxarima navagjaju se samo na 27. ožujka, tamo se nalazi i kratak prikaz njihova mučeništva: najprije bi na sud povučen sv. Philet sa ženom i djecom, u tamnici obratiše i stražara Chronidu, pa čudesnim putom i sam Amphylocij, kome su bili na kazan predani, prihvati vjeru kršćansku i po tom za nju svi srčano umriješe. Po svim izvorima zbiljo se to u doba cara Hadrijana u Illyriku. Bollandiste raspravljaju o njima na 27. ožujka. (AA. SS. Mart. III. ed. 1678. p. 687.—8.)

Farlati u svom katalogu (II. 444.—6.) nigdje ne navagja ove skupine „illyrijskih mučenika, a Coleti (VIII., 297.) ju na 27. ožujka ima „*In Illyrico Sanctorum Phileti Senatoris etc.*“;

ali u svojoj opasci pravo primijećuje, da se ne može označit pokrajina, u kojoj su mučeni: *Illyrici nostri nomen late patet adeo, ut nec provincia certo, definiri queat, in qua hi Martyres passi sint*. Čudno mi je s toga, kako je sastavljač djakovačkoga proprija mogao ove mučenike od Illyričana u opće učiniti baš „Syrmijsima“. Tuj mu nije prednjačio ni sam biskup Szörényi, koji je inače svakoga svetitelja, kog je ikako mogao, u svojim litanijama „posrijemio“.

Izvjescno je pako, da sv. Philet i svi njegovi i drugovi nijesu u Syrmiju, a ni u Pannoniji u opće mučeni, jednostavno s razloga, što u Hadrijanovo doba u našim zemljama jošte nije bilo kršćanâ.

13. I sv. Saba sa drugovima, koje svetkuje djakovački proprium na 12. travnja kao Syrmijce, ne spada nipošto među mučenike ove crkve.

Rimski martyrologij bilježi toga svetitelja ovim riječima: *In Cappadocia sancti Sabae Gothi, qui sub Valente imperatore, cum Athanaricus Gothorum rex christianos insequeretur, post dira tormenta in flumen projectus est: quo etiam tempore (ut s. Augustinus scribit) quam plurimi ex Gothis orthodoxis martyrii corona insigniti sunt*. — Ovaj na prvi mah nerazumljivi podatak kard. Baronija potpuno nam rasvjetljuju s jedne strane *Acta sincera* ovoga mučenika,⁶⁴ a s druge korespondencije sv. Bazilija Velikoga († 379.) sa solunskim biskupom Asholijem i rimskim vojvodom Soranom o sv. Sabi, koja nam se sačuvala u klasičnim listovima velikoga kapadočkoga učitelja (Migne, P. gr. T. 32. ep. 164. i 165.). I sv. Augustin (*De civitate Dei*, l. 18. c. 52.) i Orosije (l. 7. c. 27.) spominju ovo gotsko progonstvo.

Iz tih izvora znademo, da je sv. Saba poginuo 12. travnja 372. godine u progonstvu zapadno-gotskoga kralja Atanaricha (u Actima). U taj mah vladalo je to snažno germansko pleme onkraj Dunava „in Gothia“, kako veli sv. Augustin, gdje je moralo biti autohtono žiteljstvo katoličko (*quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici. De civitate Dei l. c.*). Tamo

⁶⁴ Ta acta imaš odštampana kod Bollandista (Apr. II. ed. 1675. 87—90); Ruinarta (ed. 1687. 670—4.); ima ih i Prileszky: *Acta ss. Ungariae* (1743.) I. 197—8. — Tillemont govori takogjer o ovom svetitelju u svojim *Mémoires* (ed. 1705.) X. 1—9. 717.

se Goti upoznali i sa rimskom kulturom i sa kršćanskom vjering, koju mnogi i poprimiše, ali u arijeviskom obliku (Ulfilas!). Svaki bi čas nasrtali na Balkan, na tlo rimskoga imperija. Krvavi su trajali ratovi, i car Valentinijan I. (364—375.) s velikom ih je mukom zauzbijao (369. — Gothicus Maximus), nu u kasnijim borbama 375. izgubije život, a Goti provališe i poplaviše Moesiju, Thraciju, Maćedoniju, a odande u početku V. stoljeća krenuše put Italije, moćni im kralj Alarich osvoji 410. Rim, i poslije iza njegove smrti prijegjoše do pirenejskoga poluostrva, gdje u južnoj Galiji i Hispaniji osnovaše jaku državu.

U doba dakle ovih bojeva na Dunavu iz političkih razloga proganjali su gotski kraljevi katolike, pa i one megju svojim suplemenicima. Tako im pade žrtvom i plemeniti vojnik sv. Saba, koji bi u njekoj rječici *Μουσιόν* udavljen.⁶⁵ Vojvoda Soran bio je jedan od onih rimskih generala, koji su sa svojim legijama stražili na granici carstva. Bio je bogobožazan kršćanin, pa je osobitom srećom scijenio spasiti moći sv. mućenika od barbara, i poslao ih u svoju domaju, u Kapadociju, a na ruke svoga rogjaka metropolite Basilija. Ovom dragocjenom pokladu bi priložena i poslanica gotske crkve, u kojoj se potanko opisivao tečaj mućenja Božijega svetitelja. I solunski biskup Asholije pisao je u toj stvari sv. Basiliju, a on obojici odgovori lijepim i ganutljivim listovima (Migne: I. c.). Iz mućenićkih akta, a tako i iz ćitavoga ovoga dopisivanja jasno razabiremo, da sv. Saba nije bio syrmijski mućenik. Sv. Basilije doslovce veli: *μάρτυρο δὲ ἡμῖν ἐπεδήμησεν ἐκ τῶν ἐπέκεινα Ἰστρου βαρβάρων*, to će reći: „došao nam je mućenik od barbarâ, koji stanuju onkraj Istra (ep. 164.), a na drugom mjestu: *μάρτυρο νέον ἀδλήσαντι ἐπὶ τῆς γείτονος ὑμῖν βαρβάρων* — mućenik, koji je nedavno poginuo u susjednom kraju barbarskom. Syrmij nit je onkraj Istra, a niti ga je Basilije mogao nazivati barbarskim krajem. Kako Dacija, današnja Rumunjska, nije hierarhijski nikada pod Syrmij spadala, to se sv. Saba ne može uvesti ni u katalog mućenika srijemsko-pannonске metropolije.

Kard. Baronije imao je dakle potpuno pravo uvesti ovoga

⁶⁵ Bollandiste (I. c. April II. ed 1675. p. 88. n. 8.) kažu, da se u Moldavskoj nahodi rječica *Missovo*, nedaleko od mjesta *Trgoviste*. Njihove navode nijesam mogao ustanoviti u velikom Stieflerovom atlasu, ali nije o njima sumnjati. Ta je rječica na svu priliku pritok danasnje rijeke Oltu.

svetitelja u rimski martyrologij. Da je naime bio u crkvi martyr vindicatus — i ako ga nemamo u zapadnim kalendarima — jamče nam suglasno svi istočni menologiji. Slavi ga na 15. travnja Basilijev Menologium Graecum (l. c. 56.), Martinov ga u svom koledaru ima četiri puta: 12., 15., 17. i 18. travnja, a i Sergije ga navagja na 15. travnja (Měsjacoslov I. 109., II. 142.). Megjutim 12. travanj je jedino ispravni dies natalitia. U aktima se naime veli, da je sv. Saba mučen peti dan iza uskrsa 372. godine — uskrš je pako te godine bio pao na 8. travnja.

Začudno mi ostaje, kako je sastavljač djakovačkoga proprija mogao sv. Sabu (i drugove!) učiniti Syrmijcima. Možda ga je zaveo Galesinius, koji mjesto rječice Museum imade Savu m, nu tu su njegovu pogrješku već Bollandiste ispravili (l. c. Apr. II. p. 88. n. 8.). Ni Farlati (II. 444—5), ni Coletti (VIII. p. 299.), a ni biskup Szörényi ne vode ga u svome popisu.

Na koncu mi je dodati, da se još jedan mučenik Saba, takogjer svojim podrijetlom Got, spominje 24. travnja u rimskom martyrologiju mučen u Rimu pod carem Aurelijanom. I ovoga je svetitelja preuzeo Baronij iz grčkih menologija. Raspravljaju o njem Bollandiste na 24. travnja (Apr. III. 261—263.). Ne ću ovdje ispitivati, je li ovaj mučenik istovetan sa onim gornjim, kako to mnogi hagijografi hoće⁶⁶, jer i u tom slučaju ne spada u listove srijemsko-pannonškoga martyrologija.

14. Na 18. travnja svetkuje zapadna crkva sv. Eleutherija i njegovu majku sv. Anthiju.

U novije doba dosta se istraživalo akta ovih svetitelja, pa ćemo moći barem do nekijh pozitivnih rezultata doći tečajem našega raspravljanja. Acta S. Eleutherii imadeno u pet recenzija, u dvije grčke i tri latinske. (Bolland. Bibliotheca hagiographica graeca, ed. 1909. p. 79. i Bibl. hag. latina, ed. 1898. p. 368.). Prva recenzija grčka jest ona Symeona Metaphraste (štampana kod Bollandista, Apr. II. ed. 1675. 986—8; i kod Migne a: P. Gr. 115. 128—41.); druga je ona, što ju 1901.

⁶⁶ Sve se čini, da ih je i djakovački proprium pomiješao, jer na 12. travnja govori St. Sabbae et Soc. Mm. Sirmiensi. Nu onaj dački Sabba ni u aktima, a ni u istočnim kalendarima ne spominje se ni sa kakovim drugovima mučenjicima, a onaj rimski slavi se u savezu sa 70 rimskih mučenika vojnika (cf. Boll. AA. SS. Apr. III. p. 261.)

izdao učeni skriptor vatikanske biblioteke P. Franchi de Cavalieri *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου* u seriji študija i tekstova, koje objelodanjuju domaći trudbenici vatikanski⁶⁷. Latinske recenzije jesu reatinska: *Passio s. Eleutherii* (auctore Pseudo-Eulogio et Pseudo-Theodulo; kod Boll. Apr. l. c. 530—2.); za tim aecanska (od grada Aecae, sada Troja, u Apuliji, kod Mombritiusa l. 250—51. v.) i onda treća kod Cajetanusa: *Vitae Sanctorum Siculorum*⁶⁸.

U grčkim aktima svagdje stoji, da je Eleutherije svojim podrijetlom bio Rimljanin: *ὁ πατρίς μὴν ἢ μεγάλη . . . Ρώμη*. Po vremenu bi od Pape zaregjen djakonom, presbyterom, a najposlije biskupom u Illyriku: *ἐπίσκοπον χειροτονεῖ τοῦ Ἰλλυρικοῦ*. Prijavljen caru Hadrijanu bi dopravljen u Rim i tamo skupa sa majkom pogubljen i sahranjen. Grčka akta ne naznačuju dana, kada su se za nebo rodili, nu ih menologiji i mineje složno svetkuju na 15. prosinca. Tako Basilijev *Menologium graecum*, *Annus ecclesiasticus graecus slavicus* od o. Martinova, a isto i Sergijev *Měsjacoslov* (I. p. 384. i II. 506.).

U latinskim recenzijama Eleutherij je istina posvuda Rimljanin, ali aecanska hoće, da je bio biskupom u njih „*Hecanae in Apulia*“, dočim reatinska recenzija i *Acta Cajetanova* ništa ne vele, gdje da je biskupovao. Mučen je i po latinskim aktima u Rimu, ali po reatinskoj recenziji sahranjen je „*in campo reatino*“ (AA. SS. Boll. Apr. II. 532. n. 18.), a po aecanskoj počiva u njih (l. c. p. 534. n.). I u danu svetkovanja nije medju ovim recenzijama sloga, jer dokle reatinska akta postavljaju ipsorum natalitia VIII. kal. Dec., aecanska, a tako i Cajetanova, imaju ih XIV. Kal. Maji. (Boll. Apr. II. 534. u. i Cajetanus l. c. 40. 19.) Latinski martyrologiji svetkuju naše svetitelje svi na 18. aprila (XIV. Kal. Maji), ali je glede mjesta njihova mučenja najveća pomutnja, kako to pokazuju slijedeći navodi: Jer. ima u svim rukopisima: *Romae Eleotheri eppi et Antiae*

⁶⁷ *Studie e testi*, vol. 6. I martiri di s. Theodoto e di s. Ariadne con un appendice sul testo originale del martirio di S. Eleuterio. Roma 1901. p. 149—61.

⁶⁸ ed. Panormi 1657.; *Passio s. Eleutherii ejusque matris Antiae et praefecti Coroebi*, I. 38—40. — *Passio s. Eleutherii* imademo i u syrskom prijevodu, što ga izdao Francuz Bedjan: *Acta Martyrum et Sanctorum*; 1895. VI. 417—30. Na žalost do ovoga izdanja nijesam mogao nikako doći.

matris ejus. Rom. vet.: Apud Messanam Apuliae Eleutheri episcopi. Beda vacat, ali Florus popunjuje: Romae passio s Eleutherii et ejus genitricis Anthiae, qui sub Adriano imperatore passi sunt. Ad. i Us.: Apud Messanam in Apulia s. Eleutherii et Anthiae sub Hadriano. — U istini u Apuliji nema nikakove Messane, pak je zato već Baronij predložio, da se čita Messapia (ed. Rosweyde 1613. p. 164.). Megjutim su Bollandiste (Apr. II. p. 538.) dokazali, da je ime Messana pokvareno mjesto Hecana, u staro doba Aecae, a danas, kako već rekoh, grad Troja u Apuliji⁶⁹.

Kako ćemo riješiti sve ove opreke izmegju grčkih i latinskih izvora? — Najpače kako da zapadni martyrologiji i latinske recenzije aktâ Eleuterijevih ništa ne znaju, da je on bio biskupom u Illyriku?

Baronij se je hotio ugnuti ovim poteškoćama tvrdeći, ili da se ondje radi o jednom te istom svetitelju, koji je riječ Božju i u Italiji i u Illyriku naviještao, ili da su bila dva mučenika istoga imena, jedan u Apuliji, a drugi u našim krajevima.⁷⁰ Odras njegovoga mišljenja jest i navod današnjega rimskoga martyrologija, koji na 18. travnja bilježi: Mesanae natalis sanctorum martyrum Eleutherii episcopi Illyrici et Anthiae matris ejus, qui... sub Hadriano... una cum matre jugulatur. — Bollandiste (l. c. 535. 24. i 537. 36.) takogje brane istovetnost apulijskoga i illyričkoga mučenika; pa scijene, da je sv. Anthia odgojila Eleutherija daleko od Rima u Aecae, tuj je primio red svećenički, a kasnije je pošao u Rim, gdje ga je papa zaredio i dao Illyrcima za biskupa i apostola. \

Nu danas za ova pitanja imademo novih momenata.

Tko pročita one razne recenzije Eleuterijevih aktâ, koje su do nas doprle, na prvi mah razabira, da moraju sve potjecati iz jedne podloge, a ta je očevidno bila grčka. Već su Bolandiste (l. c. 529. 4—6.) za reatinsku recenziju dokazali, da odvisi od grčkoga izvornika, a isto je utvrdio Fran-

⁶⁹ Kako je Messana poznati grad u Siciliji, to je Cajetan us ubrojio sv. Eleutherija megju Sicilijance i štampao mu Acta u već cit. Vitae Sanctorum Siculorum.

⁷⁰ „...vel eundem Eleutherium in utraque provincia evangelium praedicasse, vel duo fuerunt Eleutherii in unum conflati eorumdemque Acta confusa“. (Mart. rom. ed. Rosweyde 1613. p. 164. d.)

chi i za aecansku (Studi e testi I. c. p. 138.). Tim je dokazano, da su latinska akta prijevod iz grčkoga izvornika, koji je morao biti napisan početkom V. vijeka, kada su moći sv. Eleutherija, ili barem jedan dio njihov, prenesene u Carigrad⁷¹. U samim aktima mnogo je bajka i maštanja pomiješano sa istinom i povješću, ali tko ih je tako iskitio, je li možda već sam njihov auktor, izvjesno toga ne možemo reći. Svakako su i Aecanci i Reatinci izopačili originalni tekst, ter su u svojim aktima ili izostavili, da je bio biskupom illyričkim, ili su ga učinili hecanskim, „Hecanae in Apulia“ (cf. Boll. AA. SS. I. c. 535—9.).

Navodi latinskih martyrologija ne stvaraju nam pravih poteškoća. Mlagji katalozi, kao Rom. vet., Ad., Us. crpe svoje poznanje iz tradicije aecanske crkve, pa je lako razumjeti, zašto sv. Eleutherija među u Messanu, za pravo Ecanu. Martyrologij pako Jeronimov, ako nigdje ne kaže, da je sv. Eleutherij bio biskupom u Illyriku, a ono i ne veli, da je bio u Aecae ili drugdje u Italiji, pače se pozitivno slaže sa grčkim izvorima, koji svi bez razlike kazuju, da je svetitelj mučen u Rimu. Jer. martyrologij je sumarni, nipošto historijski katalog. Bollandista Papebroch jest i tuj hotio stvar do dna rasvijetliti, pak piše: „da je možda papa, kojem su se Illyrici molbom utekli, da im pošalje vjerovjesnika ili biskupa, dao im Eleutherija“, nu na putu bi on kao kršćanin optužen, „te je vjerojatno vraćen u Rim i ondje mučen“ (Apr. II. p. 535. 25.) Mene ova kombinacija već stoga ne zadovoljava, jer se u grčkim izvorima sv. Eleutherije sustavno nazivlje biskupom u Illyriku, a bi li to moguće bilo, da on toga kraja nigda nije ni vidio?

Pretpostavivši, da su grčka acta bliža izvoru nego li latinska, ono im treba i veću vjeru pokloniti. Prema tome sv. Eleutherije djelovao je nesumnjivo kao biskup u Illyriku.

Od Baronijeve opaske amo razvila se ob ovom mučeniku čitava literatura. Pisali su o njem svi hagijografi počevši od Tillemonta (Mémoires 1694. II. 227. 587.) pa do današnjih Bollandista (Analecta, 1899. p. 386. sp.).

Coleti u VII. svesku Illyrici Sacri u glavnom slijedi rezultate Bollandista, pa prihvaćajući Papebrochovu kombinaciju, da Eleutherije nigda nije ni bio u Illyriku, ne uvrštuje ga u

⁷¹ Isp. Boll. I. c. 529. 3., ter str. 535—6. i Franchia I. c. p. 145.

katalog srijemskih biskupa⁷², nu u zadnjem svesku se „popravlja“, te ga u svom *Martyrologium Illyricum* navodi 18. travnja: *Romae natalis sanctorum Eleutherii episcopi et Antiae matris ejus, qui Sirmiensis in Pannonia Illyrica episcopus vitae sanctimonia et miraculorum virtute enituit; inde Romam ab Hadriano im. accersitus, ob fidei constantiam crudelissimis tormentis cruciatus, demum una cum matre occiditur* (III. S. VIII. p. 299.). U opasci pako dodaje: *De illius vero Illyrico episcopatu dubium esse non potest, quem Sirmii gessisse probat Salagius lib. 3. de statu Ecclesiae Pannonicae.*

Farlati (II. 444—6), a tako i Szörényi nijesu sv. Eleutherija smatrali našim mučenikom, ali djakovački proprium od 1807. imade 18. travnja njegov officium potvrgjen od pape Pija VII., pače i vlastite lekcije drugoga noćurna. Tuj se o njem izrično veli „in Illyrico Sirmii Episcopus delectus“. Očito je sastavljač ovoga officija stajao pod uplivom Salagijevim, kako i Coleti desetak godina kasnije⁷³.

Pa je li sv. Eleutherij, kao illyrički biskup, imao u istinu svoju stolicu u Syrmiju? Je li to uspjelo dokazati Salagiju, kako to hoće i današnji djakovački proprium i Coleti?

St. Salagius napisao je: *De statu ecclesiae Pannonicae libros VII. (Quinque-ecclesiis 1778.)*. U III. knjizi (p. 7—109.) raspravlja o srijemskoj biskupiji, a na str. 37. govori o sv. Eleutheriju, pa da dokaže, da je on bio u istinu biskupom u Syrmiju, pozivlje se: 1. na Baronija (*Annales ad 140. nr. 4.*) i 2. na bizantinskoga historičara Nicephora († 829.) u njegovom djelu *Hist. Eccl. l. 3. c. 29.*, koja obojica tvrde, da je sv. Eleutherije bio biskupom Illyrika. „Illyrik u ono vrijeme — tako izvagja Salagius — obuhvatao je Dalmaciju, Moesiju, Pannoniju i Noricum. U Dalmaciji bila je solinska biskupija još od apostolskih vremena, u Noriku laureačka, u Pan-

⁷² Na str. 486. veli doslovce: *Quamobrem Eleutherius nomine tenus Illyrici episcopus dicendus est; nec . . . viris adnumerandus . . ., qui sirmiensem gesserunt episcopatum.*

⁷³ Lekcije u djakovačkom propriu složene su na osnovu reatinske rezensije, k tome je auctor uvažio i Baronijeve opaske. Za čudo mi je, da se u lekcijama nigdje ne spominje mučenička smrt Anthije, kada se izriješno štije u aktima: *Tunc missi sunt ab Hadriano Imperatore, qui et ipsam matrem interfecerunt gladio. Gore smo rekli, da akta nemaju cijene, pa tako je i u lekcijama malo povjesne istine.*

noniji syrmijska. Učeni ljudi Farlati i Hansizius, od kojih je prvi sastavio katalog solinskih, a drugi katalog laureačkih biskupa, ne uvrštaju sv. Eleutherija ni u jedan od ovih kataloga. Ne preostaje dakle ino, nego da sv. Eleutherija ubrojimo meĝu syrmijske biskupe, jer se u to vrijeme ni jednoj drugoj stolici ne može pripisati naslov „illyričkoga biskupa“, budući osim solinske, laureačke i syrmijske ne bijaše drugih metropolija u Illyriku“ (l. c. 38. 39.). Tako Salagij, ali njegov syllogizam ne zaključuje naprosto stoga, jer navodi sadržani u donjoj česti njegovoga dokazivanja nijesu nipošto historijski utvrĝeni, pače, kako smo na početku ove rasprave rekli, unatoč mišljenja i naših starijih historičara (Farlatia I. 260 sq., Coleti-a VII. 454 sq.) ne može se braniti, da su prije trećega stoljeća u našim krajevima osnovane kršćanske crkve, općine i biskupije⁷⁴.

Kako u okvir ove študije ne spada tekstovno i kritično istraživanje Eleutherijevih aktâ, a ja ne mogao doći do Bedjanovih *Acta Martyrum et Sanctorum*, to nijesam kadar do kraja kontrolisati znamenitih tvrdnja Franchijevih, ali o njima nije sumnjati. Tud je jošte dosta posla za daljnje istraživanje.

Vanjske prilike historijske ne bi se protivile mogućnosti, da je sv. Eleutherije djelovao u Syrmiju. Lako je već u II. vijeku moglo biti u našim krajevima kršćanskih apostola i biskupa, koji su riječ Boĝu naviještali, i ako im nije uspjelo organizovati crkvenih općina. Što se pako sv. Eleutherije spominje mučen u Rimu, znamo i za druge svetitelje, da su bili iz provincije dopremljeni u vječni grad i ondje pogubljeni.

⁷⁴ Za razvoj kršćanstva u našim krajevima isp. Mommsen-a: *Römische Geschichte* V. 1904. odsjek *Die Donauländer und die Kriege an der Donau* p. 178—229., pa Harnacka: *Die Mission und Ausbreitung des Christenthums in den ersten drei Jahrhunderten*, 1906., II. p. 201. sq. — Hotio sam kontrolirati ono mjesto, što ga Salagius iz Nicephora cituje. Odlični ovaj patrijara carigradski osim klasičnih djela u obranu poštovanja kipova i slika napisao je i *Breviarium historicum de rebus gestis post imperium Mauricii* (Migne: P. gr. C. c. 857—994.) i to će biti ono djelo, što ga Salagius pod imenom *Historiae ecclesasticae* razumijeva. Nu uza sav trud nigdje traga citovanom tekstu. U ostalom iz onoga odsjeka, kako ga je Salagius priopćio, razabira se, da je Nicephor svoje navode uzeo iz Eleutherijevih aktâ, pak da ih je bio pečuhski historičar čitao, to bi i sam bio opazio i ne bi vaĝno tvrdio, da Nicephor nije svoje podatke „izmislio, nego ih je ex antiquis monumentis cepio“.

Nakon ovoga razlaganja razumjeti je, da je danas jošte nemoguće izreći peremptorni sud, je li, nije li bio sv. Eleutherije biskupom u Syrmiju, pa ako i nemamo apsolutnih dokaza, proglasiti ga Syrmijcem, ono imamo bar nekih razloga zadržati ga u martyrologiju pannonsko-srijemske crkve.

Između grčkih i latinskih izvora ima još i drugih opreka, tako o danu svetkovanja sv. Eleutherija i Anthije, a tako i tom, gdje im se sv. moći nalaze.

Već smo gore rekli, da grčka akta ne naznačuju dana njihove smrti, dočim ih menologiji i mineje svetkuju 15. prosinca. Latinska akta i latinski martyrologiji slave ih složno 18. travnja, samo reatinska recensija na 24. prosinca. Koji je datum ispravan?

Od svih svjedočanstvâ u ovom pogledu najviše vrijedi Jer. martyrologija. Ono je najstarije, a crpljeno je iz starijih rimskih kataloga, koji su dan mučenja mogli najbolje znati. Zato već i Bollandiste usvajaju 18. travanj. Što se pako na istoku slave 15. prosinca, to je po njihovom mnijenju toga dana posvećena crkva, koja je bila u početku V. vijeka podignuta u Carigradu u čast sv. Eleutheriju i sv. Anthiji (Apr. II. 528. n 3.). Jednako i ono, što ih Reatinci slave 24. prosinca, bit će da su toga dana prenesene moći Svetiteljâ u njihovo mjesto, ili je slično kao u Carigradu obavljena dedikacija njihove crkve u Rieti-u. (Apr. II. 532. 19.)

Moći sv. mučenika prema nekim izvorima nahode se u Carigradu, sahranjeni u vlastitom martyriju, u vlastitoj crkvi ad Xerolophum, collem siccum (Boll. I. c. 528. 3.), ali si i Reatinci i Hecanci prisvajaju otu čast. Najvjerojatnije će biti, da su kosti ovih mučenikâ, kako i tolikih drugih Svetitelja, u kasnije vrijeme podijeljene u razne krajeve kršćanskoga svijeta, kada im se poštovanje crkvom raširilo (Boll. I. c. 538. n. 41.).

Da su sv. Eleutherije i sv. Anthia bili martyres vindicati, razabrati je iz martyrologija i istočne i zapadne crkve, iz tolikih crkvâ njima u čast podignutih, iz posebne službe, koja im je u najstarije doba u Carigradu bila u slavu čitana (Boll. Apr. II. 528. 3.).

(Nastavit će se.)

